

מאוקראינה ובסרביה עד ללב תל-אביב

"את הכישרון הקולינארי ספגתי מאמי, חיה. את החריצות מאבי" (ריאיון עם משה כרובי, מוניטין 88).

ברדיצ'ב הייתה עיירה חשובה מאוד בתולדות יהדות אוקראינה, באזור שקרוי תחום המושב. לעיתים כינו אותה "שטעאטל", אף כי הייתה למעשה בין עיירה לעיר. אלפי יהודים גרו בה בשנים שלפני השואה. ברדיצ'ב הייתה מרכז מסחר, אליו הגיעו שלוש פעמים בשנה מכל הסביבה, ליריד הגדול שהתקיים בה, בו נמכרו ונסחרו מכל הבא ליד: אוכל, בדים, מוצרים לבית ומה לא. ברדיצ'ב הייתה העיר הכי יהודית מבחינת הרכב האוכלוסייה. לא הייתה עוד עיר אחת שבה יהודים הגיעו למספרים הללו. השפה השלטת בה הייתה יידיש, ואף נפתח בה בית המשפט הראשון הדובר את השפה. היו תנועות פוליטיות והוצאות לאור ופעילות ענפה של סופרים והוגי דעות. ביניהם היה שלום עליכם, שהסתובב ברחובותיה, האזין לשיחות, לבכי ולצחוק, ואסף חומרים לקובצי הסיפורים שלו. כך קיבלה העיר את השם "כתריאליבקה" ("קסרילובקה").

יהדות העיר הייתה ענייה ובמרכז ענייניה עמד תמיד האוכל, בעיקר האוכל. גם האמונה, אבל הכול עבר דרך האוכל. דרך הקיבה. יהודיי העיירה לא קמו השכם בבוקר להרוויח כסף, אלא להרוויח א־שטיקלע ברויט. חתיכת לחם. האוכל היה אוכל עוני. בשבת היו אוכלים גפילטע פיש. דג ממולא. היה בו יותר לחם מדג כדי שיהיה יותר. מעיים ממולאים בלחם ושומן. להשביע במוצרים זולים ונגישים. לפטם.

העיר הייתה ידועה כמרכז של חסידות. בשנת 1740 הגיע לברדיצ'ב הרב לוי יצחק, והיה לרב העיר. הוא שימש בתפקיד עד

ליום פטירתו ב-1809 ולמעשה, הוא היה זה שהביא לה את שמה העולמי. לוי יצחק מברדיצ'ב היה מכונה "דברמדיקר"¹, בידיש "הרחמן". הוא נחשב לסניגור של עם ישראל. רבי לוי יצחק מברדיצ'ב היה סבי הגדול. סב־רב אמי.

אימא הייתה מספרת לי עליו סיפורים יפים מעת לעת, סיפורים שעברו במשפחה. רבי לוי יצחק היה מרבה לסנגר על ישראל, לרחם עליו בכל אימת שנקרה בדרכו. מספרים עליו שהיה מתפלל לאלוהים וקורא לו בקול רם, הו דברמדיקר מיי גוט, הו אלוהיי הרחמן, למה עשית ליהודי ככה וככה, למה פגעת בבריאותו, למה פגעת בפרנסתו? לימים, כשאנשים נדרשו לאמץ לעצמם שמות משפחה, הרבי לוי יצחק אימץ לעצמו את שם המשפחה דברמדיקר. הרחמן.

מעשה שהיה פעם אחת, עברו רבי לוי יצחק מברדיצ'ב וחסידיו ליד בית כנסת, ובחוף עמד עגלון עטוף בטלית ותפילין ותיקן תוך כדי התפילה את עגלתו. אמרו החסידים: "הסתכלו על העגלון הזה, עטור טלית ותפילין תוך שמתעסק בתיקון עגלתו...". כשהבחין רבי לוי יצחק בכך מייד פנה ואמר: "הסתכלו על עגלון זה, אפילו בשעה שהוא מתקן את עגלתו הוא מתפלל...". סניגור של עם ישראל.

גם שם נעוריה של חיה, אימי המנוחה, נינתו של לוי יצחק מברדיצ'ב, היה דברמדיקר. לאימא היו שלושה עשר אחים ואחיות. סבתי נחמה פרנסה את המשפחה ממכירת בדים בעיירה קטנה לא הרחק מברדיצ'ב שנקראה ווישנביץ'. סבי, משה יהושע דברמדיקר, היה תלמיד חכם כיאה לנכדו של "הסניגור". אני קרוי על שמו.

¹ שם משפחה של צאצאיו של לוי יצחק מברדיצ'ב. פירוש השם בידיש "הרחמן".

אני קופץ עשרות שנים רבות קדימה, אני כבר אב לילדים גדולים. לימים, אחד מבניי חזר בתשובה, משהו מרוחו של הרבי הרחמן כנראה זרם בדמו. לא אהבתי את החזרה בתשובה, אולי ארחיב על כך בהמשך, ואולם בימים היפים של הקשרים החמים ביני לבינו, ככל שהייתי פוגש ברבנים שסבבו אותי, היו מבקשים לנשק את ידי. למרות מקורותיי המכובדים מאוד, אני חילוני גמור. כשתהיתי למה זכיתי בכבוד הזה, היו עונים לי, "אוהו, הנך צאצא ישיר של הרב הרחמן הסניגור של עם ישראל. רב לוי יצחק מברדיצ'ב".

פעם עבדו אצלי שני משגיחי כשרות מבני־ברק. יום אחד, אחד מהם הביא את הרב הגדול של העיר כדי שיביט על המקום וייתן גם את חוות דעתו האישית על הכשרות. הרב הגדול נכנס, ואחד ממשגיחי הכשרות הכיר בינינו וסיפר לו שאני נכד נכדו של רבי לוי יצחק מברדיצ'ב. אני לא יודע אם היה לו ספק או לא, אך מייד הוא נישק את ידי ולחץ אותה בחום, והבחינה עברה בהצלחה רבה. גם אחרי מאתיים שנה ויותר, רוחו של סב־סבי עדיין משפיעה עליי לטובה. לא תמיד זה היה כך, היו שנים בהן סבלתי קשות מידה של הרבנות בכל הקשור למתן אישורי כשרות. על כך ארחיב בהמשך. נחזור חזרה לאחור, לימים שעוד לפני קום המדינה. סיפורנו מתחיל בילדה קטנה ושמה חיה, בעיירה וישנוביץ' באוקראינה, לא הרחק מברדיצ'ב. הילדה הזו הייתה בשלנית מוכשרת מאוד. כשאימה יצאה בבוקר לעמל יומה, היא נותרה בבית, לבשל. דבר בישוליה הטעימים יצא למרחקים. בגיל תשע כבר הפכה לבשלנית של הבית. אימא שלי.

כל פריט בישול אצל אימי היה מעדן. היא הייתה בעלת טעם עילאי. שמעם של הקוגל שלה, של החמין, של הגפילטע פיש, של

הסלטים המיוחדים שהרכיבה ממוחה, הבישולים, המרקים המיוחדים, יצא למרחוק. "הילדה הזו נועדה לגדולות בכל הקשור לאוכל" אמרו על אימא שלי.

בשנת אלף תשע מאות ועשרים החליטה משפחת דרברמדיקר לעלות לארץ ישראל והתיישבה בעיר ירושלים. גם פה המשיכו בני המשפחה ליהנות ממאכליה של אימא. בני המשפחה עלו לרגל לטעום ממטעמיה של אימא ולהיזכר בעירם הרחוקה, העיר וישנוביץ' ששם היא נולדה. את סבתי, נחמה, אימה של אמי, זכיתי להכיר. סבי, משה ז"ל נפטר עוד באוקראינה.

פה בארץ המשפחה עברתה את שמה לרחמני. אימא החליטה לייעד את עצמה לבישולים. עם התודעה הזו גדלתי. את זאת ספגתי. כשהגיעה אימא לפרקה היא הכירה את אבי, אליקום לבית קרויטמן. אינני יודע בדיוק את פרטי היכרותם. אבא עלה עם משפחתו מבסרביה², ומשפחתו התיישבה בעיר רחובות. בעברית מתורגם השם קרויטמן ל"איש הכרוב". כנראה שלפנים הם היו איכרים שעסקו בגידול כרוב או בהחמצת כרוב, כך קיבלו את שמם. פה בארץ עוברת השם לכרובי.

אבי עבד במפעל לייצור ארגזי עץ לתפוזים, ההייטק של אותם ימים. בכל פעם שהייתי רואה פרסומת לתפוזי "ג'אפה" עם ארגזי העץ, הייתי מתגאה; זה אבי ייצר במו ידיו.

הייתי נער שובב, ג'ינג'י באופי ובגוון שיערי, מקובל חברתית ואף חזק פיזית. אף אחד לא העז לצחוק על שמי, לפחות לא בפניי. אם היו עושים כן, היו טועמים את נחת זרועי. מעולם לא הרשיתי

² חבל ארץ במזרח אירופה שהיה תחת שלטון רומני.

שיפגעו בכבודי. התגאיתי בשמי תמיד. כרובי זה פירמה, תרתי משמע. היום יש מותג סלטים תחת השם. סלטים טעימים ביותר.

אסיים פרק זה בסיפור נוסף שהייתה אימי מספרת על אבי סבה, הרבי לוי יצחק מברדיצ'ב. סיפור שסופר במשפחה: רבי לוי יצחק התמנה לרב של העיר ברדיצ'ב בערב חג הפסח. הוא עבר לפני התיבה בליל הראשון שלפני הסדר והתפלל בהתלהבות עצומה. הוא האריך בתפילה עד שנלאה הקהל לחכות והלך הביתה לערוך את הסדר. הרבי נותר לבדו, סיים את תפילת שמונה עשרה ונשאר לשיר את השירות והתשבחות לקדוש ברוך הוא. כשסיים, הבחין באדם גם על אחד הספסלים, שבדיוק התעורר לקול תפילתו ושירתו של הרב. מתברר שהוא היה עני, ללא משפחה וללא בית. הרב הזמין אותו אליו כאורח ליל הסדר. האיש סירב בהתחלה כי ירא מאוד מהדמות החזקה הזו. "הירגע נא", אמר לו הרבי, "יהא מובטח לך שתקבל אצלי מאכלים טובים ומשביעים". הסכים העני והלך עימו.